

Örnäs

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Västra Ryd 94:1
Örnäs 1:2
Västra Ryd socken
Upplands Bro kommun
Uppland

Ellinor Sabel

Örnäs

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Västra Ryd 94:1

Örnäs 1:2

Västra Ryd socken

Upplands Bro kommun

Uppland

Ellinor Sabel

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Omslag: I det låglänta delarna av utredningsområdet finns flera långa diken. Foto Ellinor Sabel.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

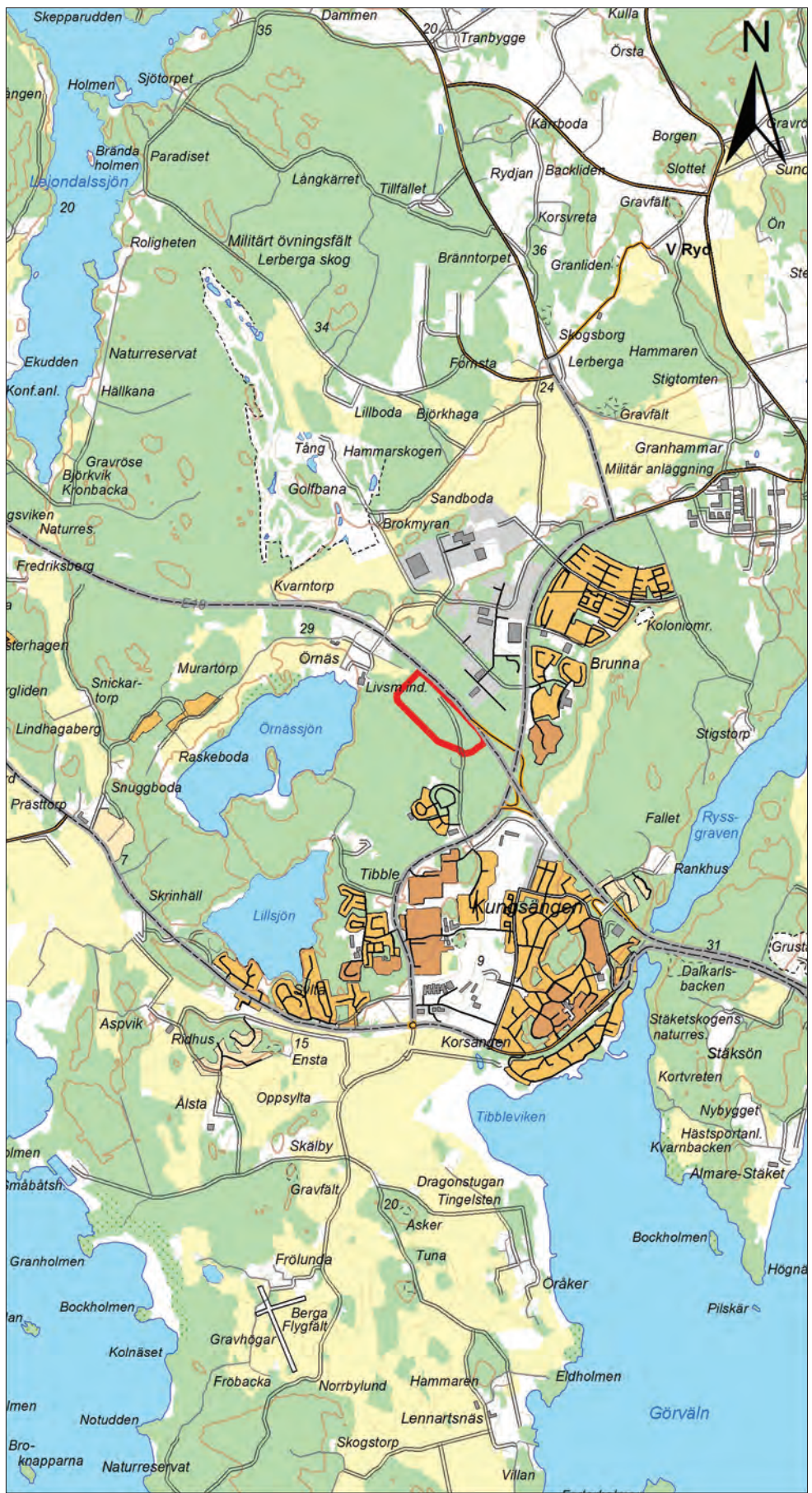
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 699578 och 699580.

ISBN 978-91-7453-620-1

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Målsättning och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Genomförande	7
Undersökningsresultat	9
Utvärdering	9
Referenser	9
Kart -och arkivmaterial	9
Otryckta källor	9
Litteratur	9
Tekniska och administrativa uppgifter	10
Bilagor	11
Bilaga 1. Objektstabell	11
Bilaga 2. Provrutor	12
Bilaga 3. Planer	14

Figur 1. Utredningsområdet markerat i rött. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har under april och maj 2017 utfört en arkeologisk utredning inom ett cirka 20 hektar stort område beläget cirka 2 km NNV om Kungsängen tätort, Upplands Bro kommun i Stockholms län. Utredningen föranleddes av att kommunen ämnar bebygga området som nu, till stora delar, består av obebyggd skogsmark.

Den arkeologiska utredningen utfördes i två etapper, varav etapp 1 utgjordes av en kart-/arkivgenomgång samt en fältinventering. Etapp 2 utgjordes av en utredningsgrävning.

Vid fältinventeringen identifierades nio boplatslägen, det vill säga områden där fornlämningar misstänktes kunna finnas dolda under övre markskikt. Då området inte var tillgängligt för grävmaskin utredningsgrävdes de nio lägena för hand. Sammanlagt togs 63 provrutor upp. Inte i någon ruta framkom vare sig fynd eller anläggningar av arkeologiskt intresse.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har under april och maj 2017 utfört en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom ett cirka 20 hektar stort område strax NNV om Kungsängen tätort i sydvästra Uppland. Uppdraget utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Stockholms län och bekostades av Norrboda Rankhus Kryssset AB som även har påbörjat ett detaljplanearbete för området.

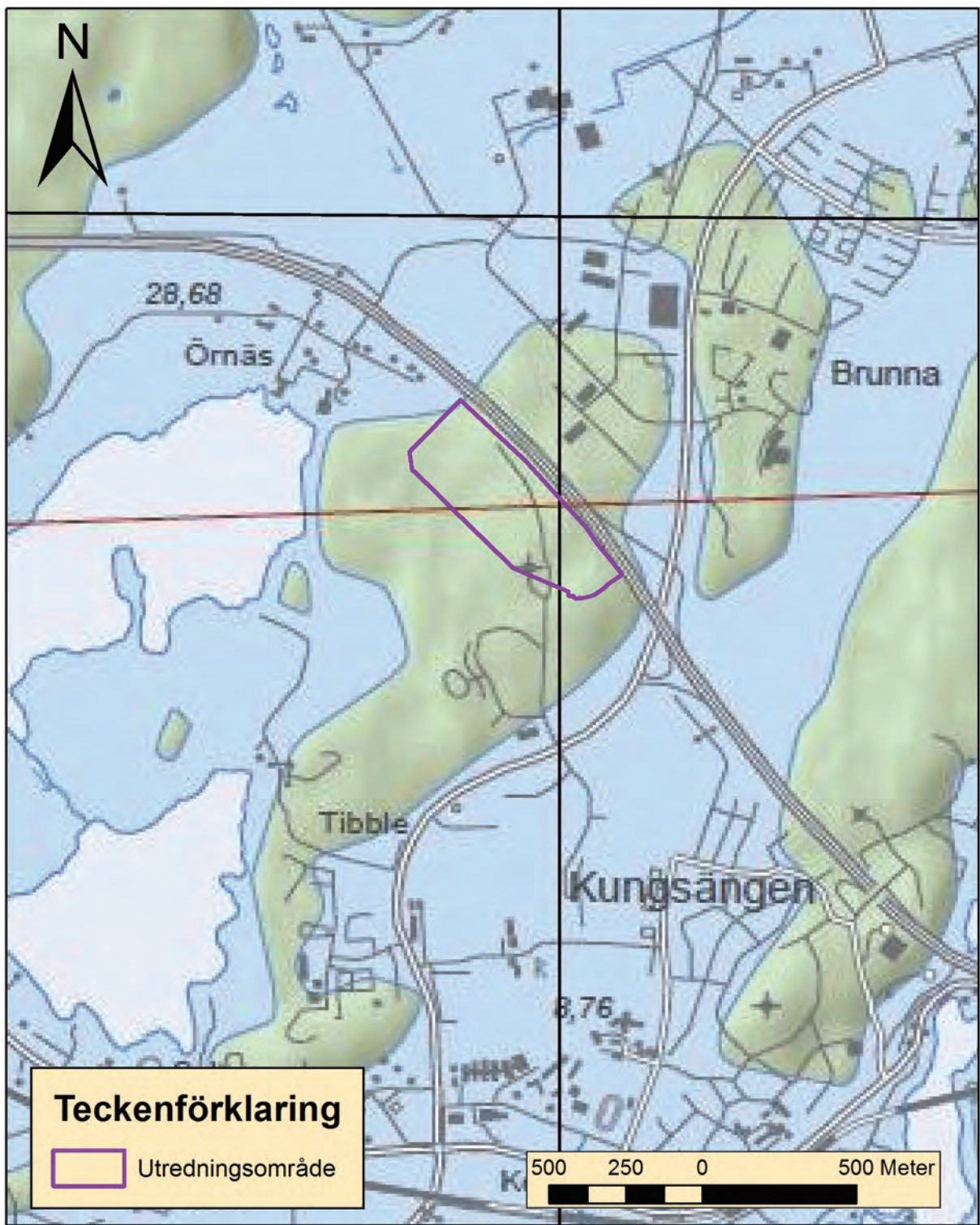
Det ursprungliga utredningsområdet var enligt förfrågningsunderlaget cirka 20 hektar stort. Innan fältfasen av utredningen hade påbörjats framkom uppgifter om att en del av ytan redan hade tagits i anspråk av ett företag som utförde stenkrossarbete, och att stora delar av utredningsområdet även hade blivit avverkat, varför ytan blev betydligt mindre. Efter en förfrågan av exploatören angående en utvidgning av området, med ett tillägg av en cirka 35 meter bred remsa längs med motorvägen, kom utredningsområdet åter igen att omfatta cirka 20 hektar. Utvidgningen godkändes av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Strax nordväst om utredningsområdet finns fyndplatserna Västra Ryd 94:1 och 97:1, vilka bägge är fynd av skafthålsyxor, som tillsammans med utredningsområdets höjd över havet (mellan 40 och 50 meter) gjorde att lämningar från främst stenåldern förväntades.

Målsättning och metod

Den arkeologiska utredningen syftade till att fastställa om det fanns ej tidigare kända fornlämningar inom utredningsområdet.

Utredningen utfördes i två etapper, varav etapp 1 utgjordes av en kart-/arkivgenomgång samt en fältinventering. Etapp 2 utgjordes av en utredningsgrävning.

Figur 2. Utredningsområdet markerat i lila. Underlagskartan visar strandlinjen för 5 000 år sedan.

Karta från SGU. Skala 1:20 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet ligger cirka 2 km nordväst om Kungsängen tätort och direkt väster om E18. Höjden över havet ligger på mellan 40 till drygt 50 meter och området utgörs till största delen av obebyggd skogsmark. Åt väster vetter området ner mot Örnässjön. Undergrunden består i huvudsak av glacial lera och urberg med tunna och osammanhängande ytlager av morän och sand.

Under senneolitikum utgjorde Örnässjön en vik till Mälaren och den västra delen av utredningsområdet låg nära vattnet, på den västra kusten, på en av de flera större öar som, likt ett pärlband sträckte sig mot nordväst (figur 2).

I närområdet finns bland annat fyndplatserna Västra Ryd 94:1 och 97:1 (bägge utgörs av skafthålsyxor) och Västra Ryd 98:1 som är ett sentida gränsmärke. Ytterligare en bit från utredningsområdet finns en relativt tät fornlämningsmiljö med lämningar från järnåldern och framåt. Övervägande delen är gravfält och bebyggelse- eller agrara lämningar (torpgrunder och röjningsrösen).

Arkeologiska insatser i närområdet har gjorts tidigare, dock inga inom utredningsområdet. Rakt norrut från utredningsområdet, på andra sidan E18, utfördes 2013 en arkeologisk utredning (Bondesson & Grusmark 2013). Där framkom flera sedan tidigare ej kända lämningar av historisk karaktär. Tre boplatslägen utredningsgrävdes vid den utredningen, dock utgjorde inget av lägena fornlämning.

Cirka 3 km öster om utredningsområdet ligger Granhammars slott där den berömde Granhammarsmannen hittade vid en dikesgrävning 1953. Granhammarsmannen levde under bronsåldern och gick en våldsam död till mötes för att sedan kastas i ett kärr eller en fjärd.

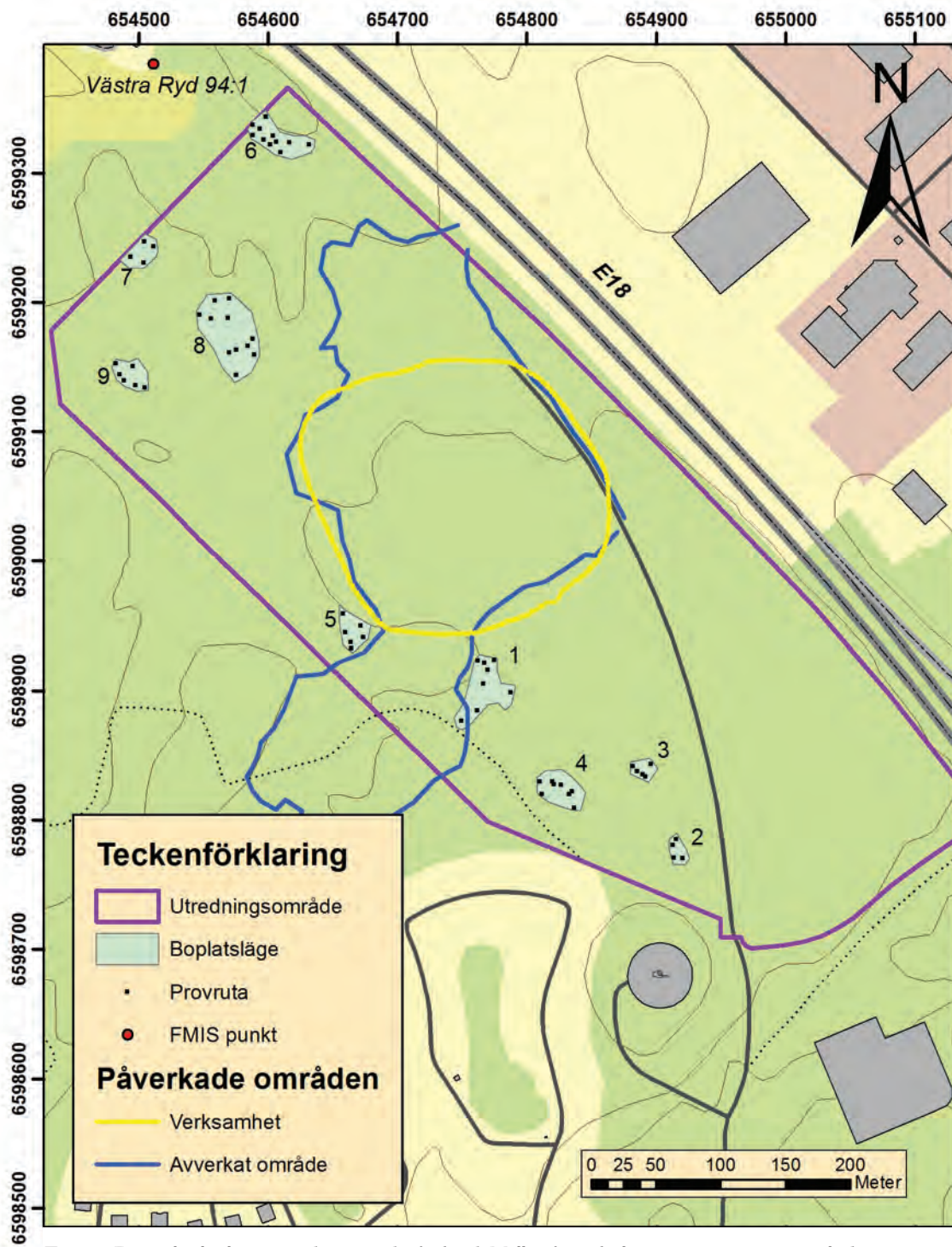
Genomförande

Den arkeologiska utredningen skedde i två etapper. Inledningsvis gjordes en genomgång av kartmaterialet för området. Såväl historiska som moderna kartor analyserades följt av studier av jordarts- och strandnivåkartor. Litteratur kring tidigare arkeologiska insatser i närområdet samt information lagrad i Fornminnesregistret (FMIS) gick också igenom.

Kart- och arkivstudierna följdes av en fältinventering där utredningsområdet gick över och besiktigades okulärt. Provstick med jordsond utfördes i syfte att kontrollera undergrundens beskaffenhet samt kontrollera om det fanns eventuella dolda kulturlager. De ytor som bedömdes vara antikvariskt intressanta, och som sedan skulle utredningsgrävas, mättes in med handhållen GPS.

Fältinventeringen följdes av utredningsgrävning av nio boplatslägen. Sammanlagt grävdes 63 stycken provgropar av vilka majoriteten var 1 × 1 meter stora och mellan 0,1 och 0,4 meter djupa.

Den del av utredningsområdet som redan hade tagits i bruk av den verksamhet som utförde stenkross var vid utredningstillfället inte möjlig att inventera eller utredningsgräva varför området utgick. Ett ytterligare större område än det som var taget för stenkrossverksamheten hade innan utredningstillfället redan blivit avverkat. Det avverkade området inventerades.

Figur 3. De nio boplatslägena utredningsgräns för band. Mellan fyra och elva provrutor togs upp per objekt. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Undersökningsresultat

Vid kart- och arkivstudierna framkom inga indikationer på att området har utgjort något annat än utmark under historisk tid. Inga torplämningar eller äldre skogsbrukslämningar kunde identifieras inom utredningsområdet vid inventeringen. Grävda diken fanns inom de lägre liggande partierna, men de föreföll vara relativt sentida och grävda för skogsbruket.

Inom utredningsområdet identifierades nio stycken boplatsslägen (figur 3) vilka alla låg i anslutning till lägre liggande terrängavsnitt (bilaga 1). Den lägre liggande terrängen bör under tiden för cirka 5 500 år sedan ha utgjort mindre vikar och åar till vilka boplatser antogs kunde ha varit knutna. Inom varje boplatssläge grävdes mellan fyra och elva rutor. Sammanlagt togs 63 provrutor upp (bilaga 2–3). Inte i någon ruta framkom vare sig fynd eller anläggningar av arkeologiskt intresse.

Utvärdering

Den arkeologiska utredningen har utförts enligt undersökningsplan förutom att de identifierade lägena ej kunde utredningsgrävas med maskin utan istället undersöktes med handgrävna rutor.

Inom utredningsområdet framkom inget av antikvariskt intresse.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Historiska kartor

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor>

Strandlinjekartor från SGU

http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html

Jordartskarta från SGU

http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html

Otryckta källor

Fornminnesregistret

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Litteratur

Bondesson, V. & Grusmark, C. 2013. *Lämningar från historisk tid i Örnäs*. Arkeologisk utredning. UV Mitt rapport 2013:112.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16175
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	43112-39892-2016, 2017-01-12
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning etapp 1 och 2
<i>Undersökningsperiod:</i>	2017-04-24–2017-05-05
<i>Personal:</i>	Ellinor Sabel (projektledare) Johan Lindeberg Michael Schneider
<i>Landskap:</i>	Uppland
<i>Län:</i>	Stockholm
<i>Kommun:</i>	Upplands Bro
<i>Socken:</i>	Västra Ryd
<i>Fastighet:</i>	Örnäs 1:2
<i>Fornlämning:</i>	Västra Ryd 94:1
<i>Fastighetskarta:</i>	10I9b NÖ (RT90)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X654778/Y6598942
<i>Höjdsystem:</i>	–
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inget dokumentationsmaterial utöver rapporten arkiveras.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

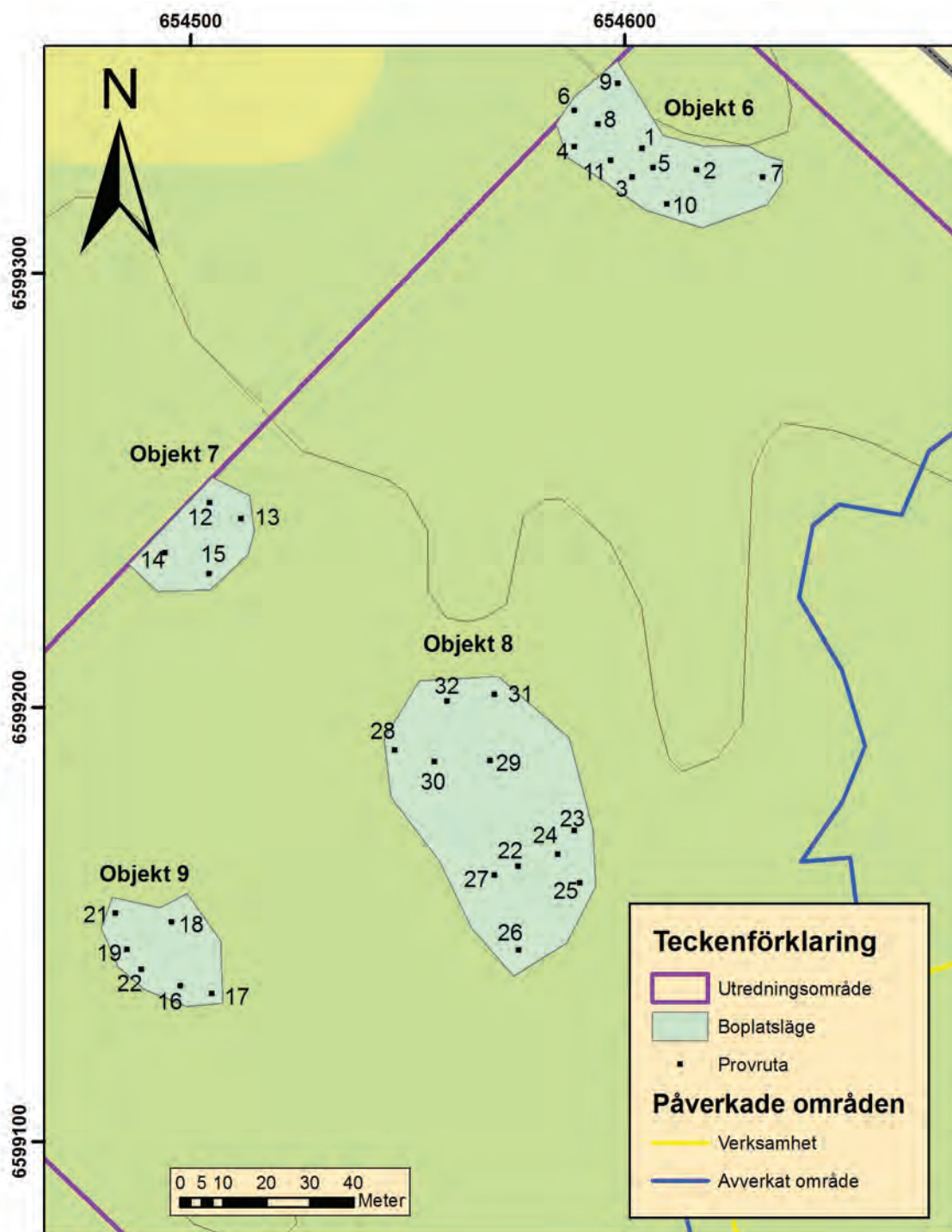
Bilaga 1. Objektstabell

Objekt	Beskrivning
1	Svagt kuperat läge. Undergrund av övervägande delen sand eller sandig morän. Partier med hållmark och uppstickande stenar. Vetter åt lägre liggande terräng åt väster.
2	Litet, flackt och närapå stenfritt läge. Aningen skålat. Vetter mot lägre terräng åt söder. Avgränsas av hållmark åt norr och nordväst.
3	Litet, relativt flackt och aningen stenigt läge. Vetter mot lägre terräng åt söder.
4	Relativt flackt och stenfritt läge. Vetter mot lägre terräng åt söder. Avgränsas av hållmark åt norr och nordväst.
5	Ett mindre läge med relativt flack, sandig mark med ett antal större uppstickande stenar. Beläget på en udde vilken angränsar lägre liggande terräng åt söder. Hållmark åt norr.
6	Avlångt, svagt sluttande läge. Sandigare och mer stenfritt åt söder, större stenblock avgränsar läget åt norr. Åt söder vetter läget mot lägre liggande terräng.
7	Ett mindre läge på en höjd, direkt vid utredningsområdets västra kant. Läget är flackt och ställvis stenigt men med stenfria partier mellan. Läget vetter mot lägre terräng åt öster och nordost.
8	Ett relativt stort läge på en höjd. Läget är flackt och ställvis stenigt men med stenfria partier mellan. Läget vetter mot lägre terräng åt öst och norr.
9	Ett mindre läge på en höjd. Läget är flackt och ställvis stenigt men med stenfria partier mellan. Läget vetter mot lägre terräng åt öster och sydost.

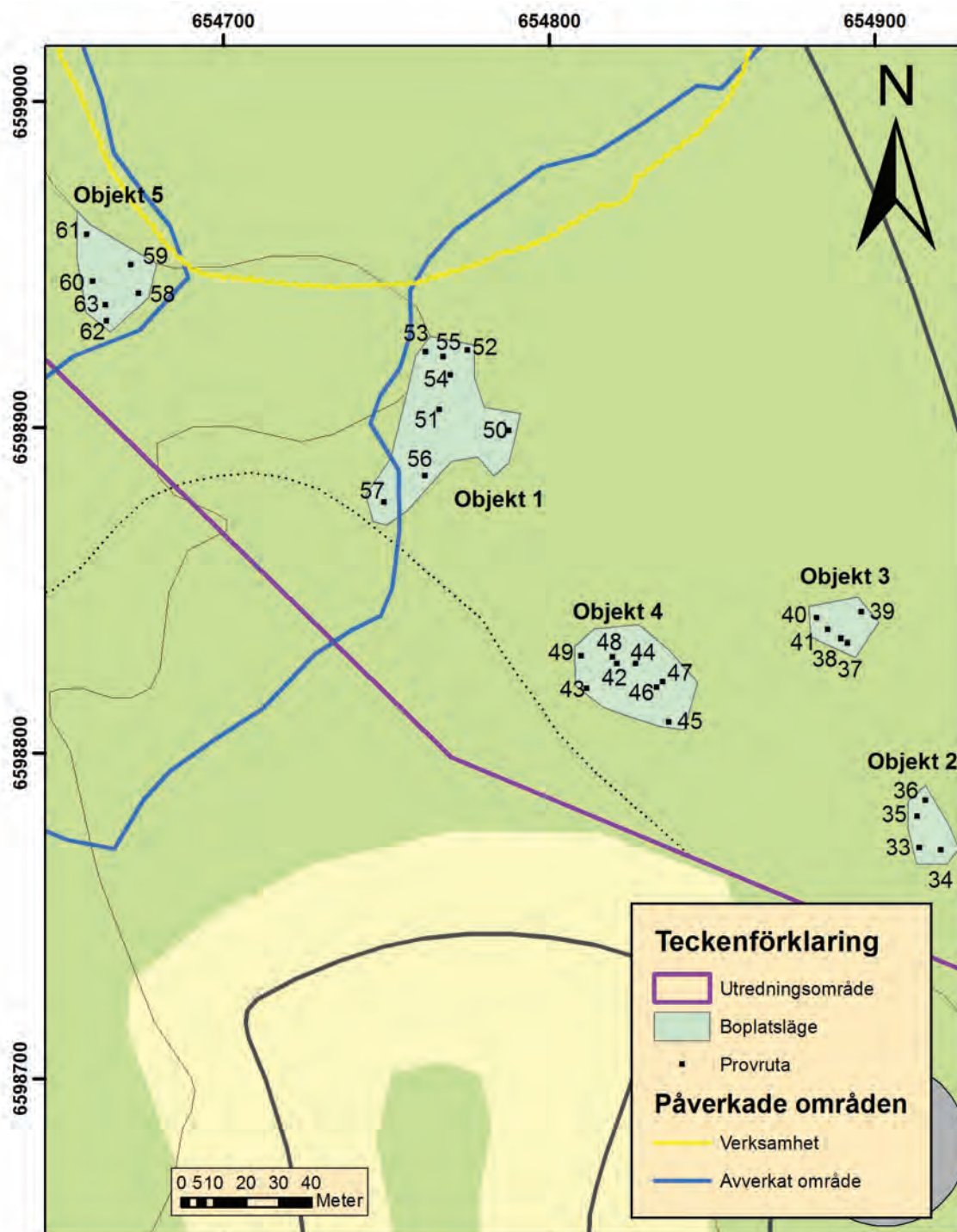
Bilaga 2. Provrutor

Ruta	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Inom objekt
1	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
2	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
3	1×1	0,2–0,25	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
4	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av silt och hård lera.	6
5	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
6	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sand med inslag av sten.	6
7	0,5×0,5	0,25	I ytan vegetationsskikt följt av lerig silt med inslag av sten.	6
8	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
9	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt och grusig morän.	6
10	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	6
11	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt och grusig morän.	6
12	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sand och grusig morän.	7
13	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	7
14	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	7
15	1×1	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	7
16	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	9
17	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	9
18	1×1	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	9
19	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	9
20	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	9
21	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av grusig sand med inslag av sten.	9
22	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	8
23	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	8
24	1×1	0,1–0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt och sedan berggrund.	8
25	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	8
26	1×0,5	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	8
27	1×1	0,2–0,25	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	8
28	0,5×0,5	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	8
29	1×1	0,25–0,3	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	8
30	1×1	0,1–0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av stora stenar.	8
31	1×1	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	8
32	1×1	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	8
33	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	2
34	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av stora stenar.	2
35	0,5×0,5	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av stora stenar.	2
36	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	2
37	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av frostsprängd sten och sedan berggrund.	3
38	1×1	0,15–0,4	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	3

Ruta	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Inom objekt
39	0,5×0,5	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	3
40	1×1	0,1	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	3
41	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av berggrund.	3
42	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	4
43	1×1	0,3	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	4
44	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av siltig sand med inslag av sten och sedan berghäll.	4
45	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand.	4
46	1×1	0,1–0,25	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	4
47	1×1	0,2–0,3	I ytan vegetationsskikt följt av fin sand med inslag av sten.	4
48	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	4
49	1×1	0,2–0,25	I ytan kraftigt vegetationsskikt följt av berggrund.	4
50	1×1	0,1	I ytan tunt vegetationsskikt följt av sandig morän.	1
51	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig morän.	1
52	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av frostsprängd sten och sedan berggrund.	1
53	1×1	0,15–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig morän och sten.	1
54	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	1
55	1×1	0,1–0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig morän och sten.	1
56	0,5×0,5	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av frostsprängd sten och sedan berggrund.	1
57	1×1	0,1–0,4	I ytan vegetationsskikt följt av sandig morän och sten.	1
58	1×1	0,2	I ytan vegetationsskikt följt av sandig morän och sten.	5
59	1×1	0,25	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	5
60	1×0,5	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	5
61	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med inslag av sten.	5
62	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sandig silt med litet inslag av sten.	5
63	1×1	0,15	I ytan vegetationsskikt följt av sand.	5

Provröpar inom respektive utredningsobjekt. Skala 1:1 500.

Provgropar inom respektive utredningsobjekt. Skala 1:2 000.

